

Domácí násilí v 21. století z pohledu intervenčních center

PhDr. Lucie Paprsteinová, Mgr. Martina Vojtíšková

Intervenční centra jsou v České republice specifickou službou krizové pomoci, která je zaměřena na pomoc osobám ohroženým domácím násilím. Této pomoci zpravidla předchází policejní vykázaní násilné osoby ze společného obydlí, kdy konzultanti intervenčního centra následně aktivně kontaktují ohroženou osobu (osoby ohrožené) a nabízejí jí odbornou pomoc a podporu, a to nejen v době vykázaní, ale i v dalším období, zpravidla v průběhu doby předběžného opatření poskytujícího těmto osobám, dle zákona o zvláštních řízeních soudních (č. 135/2006 Sb.), navazující ochranu. Intervenční centra jsou však i místem nízkoprahových kontaktů, a to dokonce z více než tří čtvrtin případů, kdy podporu v nich nacházejí ohrožené osoby na základě vlastního rozhodnutí, tedy bez návaznosti na institut vykázaní.

Konzultanti intervenčních center v prvních momentech nabízejí klientům orientaci v jejich situaci. Vstupují do momentu, kdy si osoby ohrožené začínají uvědomovat, že to, čím procházely a co zažívaly, není běžné. Že jednání, kterému čelily, je mimo rámec normality. Sociální služba přichází s orientační mřížkou, jejíž součástí je terminologie, dělba rolí, typy řešení, což umožňuje klientům jejich složité osobní situaci porozumět. Ohrožené osoby tuto mřížku přejímají a své vlastní zkušenosti začínají dosazovat do obecného rámce, který je přestrukturován sociálními službami. Tato redefinice má značné emancipační dopady, umožňuje ohrožené osobě vidět situaci z jiného úhlu, oprostít se od osob násilných a najít vhodný slovník pro popis prožitků (Mlčení bolí, 2016).

V letech 2015–2016 proběhl v České republice jedinečný výzkum společnosti Sociofaktor, publikovaný v knize Domácí násilí z perspektivy aplikovaného výzkumu (Sociofaktor, s.r.o., 2016). Výzkum byl součástí projektu Asociace pracovníků intervenčních center ČR „Zlepšení praxe při prevenci, identifikaci a eliminaci domácího násilí prostřednictvím profesní specializace“, financovaného z Norských fondů (výzkum k dispozici na www.domaci-nasili.cz). Výzkum se zaměřil nejen na „odborníky“, kteří z pozice sociálních pracovníků, soudců a policistů vstupují do života ohrožených osob, ale také na vnímání problematiky domácího násilí laickou veřejností. Ojedinelost obsáhlého výzkumu spočívá v tom, že zjišťuje prostřednictvím vyjádření samotných ohrožených osob (uživatelů služby intervenčního centra) dopady násilného soužití na jejich život. Současně pak jejich „spokojenost“ s pomocí institucí tak, jak tuto garantuje zákon na ochranu před domácím násilím (zák. č. 135/2006 Sb.). Z výzkumu mj. vyplývá, že:

- *Osoby ohrožené domácím násilím zpravidla v 60 % odcházejí od násilné osoby, ve 20 % svou situaci neřeší vůbec, v 9,4 % podávají oznámení na policii a ve zbylých 10 % nachází jiný způsob ochrany.*
- *Momentem, tedy „bodem zlomu“, kdy se ohrožená osoba rozhodne vztah řešit nebo ukončit, bývá fyzický útok ohrožující život, eskalace útoků, zásah dětí, které motivují ohroženého rodiče, aby ze vztahu odešel, nedostatek sil pro setrvání ve vztahu, získání jiného pohledu na násilné soužití konfrontací s životem kamarádky, těhotenství ohrožené osoby.*

*Mgr. Martina Vojtíšková, Intervenční centrum Spirála, Ústí nad Labem,
PhDr. Lucie Paprsteinová, Intervenční centrum Ostrava, Bílý kruh bezpečí, z.s.*

- *V případech, kdy bylo institutu vykazání užito jako preventivního opatření a je možné vztahy v rodinách sanovat, chybí péče, která by kontinuálně zajistila terapii pro ohrožené osoby i násilné osoby (korektní zvládnání agrese). Naopak v případech, kde není možné rodinu sanovat, chybí bezplatná dlouhodobá terapeutická péče pro osoby ohrožené a jejich děti, která by navázala na péči v sociálních službách.*

Zatímco pozorujeme značnou snahu porozumět a pomáhat ohroženým osobám, osoby násilné v roli viníků zůstávají mimo pozornost. To poukazuje na potřebu více systematického náhledu na řešení konkrétních vztahových situací a práci se vztahem jako takovým. Z hlediska práce s aktéry domácího násilí je důležité věnovat pozornost a diskutovat několik témat. Akceptovaná rolová kategorizace obětí versus násilník upozaduje skutečnost, že významným akceptem jsou sociální vztahy, jejich dynamika, kterou provází překračování rolových hranic. Ohroženou osobu nelze považovat za zcela pasivní oběť, bezbrannou, vydanou všanc domácímu násilí, osobu nejednající. Stejně tak je problematická stigmatizace osob násilných, vůči nimž směřuje sankce, aniž by dostaly prostor k vyjádření nebo se na ně systém pomoci také zaměřil. Důležité je v sociální práci věnovat pozornost celému systému a současně se orientovat na dynamiku vztahů (Mlčení bolí, 2016).

- *V některých případech brání odchodu ohroženým osobám z místa agrese finanční, materiální situace rodiny. Systém finančních podpor – mimořádných dávek na zajištění rodiny po odchodu od násilné osoby nestačí. Ve většině měst v ČR chybí v těchto případech možnost získat jakoukoliv formu sociálního bydlení. Nezaměstnanost a nedostatek ekonomických zdrojů může ztížit rozhodování oběti násilného partnera opustit.*

I přes institut vykazání, který umožňuje vykazat násilnou osobu ze společného obydlí, je patrné, že dlouhodobá řešení hledají oběti domácího násilí (většinou ženy) často v odchodu ze společného bydlení, na které mají obvykle stejný právní nárok jako jejich násilní partneři. Jedná se mnohdy o útěk provázený rezignací na nárok na obydlí. Následně je bydlení hledáno spíše mimo prostředí, kde k násilí docházelo (Mlčení bolí, 2016).

Legislativa, resp. zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ukládá intervenčním centrům povinnost pomoci osobám ohroženým domácím násilím koordinovat. Jednou z nabízených variant této spolupráce je realizace systému interdisciplinárních týmů. Jejich členy jsou odborníci, resp. zástupci příslušných institucí, zabývající se problematikou domácího násilí. Smyslem vzniku a činností těchto týmů je nastavení a zkvalitňování pomoci ohroženým osobám v ČR, se snahou o co nejefektivnější sjednocení postupů v rámci této pomoci, a to jak na regionálních, krajských úrovních, tak na celostátní úrovni. V systému interdisciplinární spolupráce jsou stěžejními partnery Policie ČR, intervenční centra, OSPOD a okresní soudy. Z hlavních výstupů interdisciplinární spolupráce v problematice domácího násilí v ČR v uplynulých letech vyplývá, že ohrožené osoby:

- kladně hodnotí přístup policistů na jednotlivých obvodních odděleních, jejich snahu pomoci, ať už formou ochrany nebo zprostředkováním pomoci jiné instituce v daném regionu, velmi pozitivně vnímají institut vykazání,
- oceňují a využívají rostoucí podpory ze strany dalších navazujících služeb a institucí (SAS pro rodiny s dětmi, poradny pro oběti trestné činnosti, občanské poradny, rodinné poradny krizová centra, organizace zajišťující asistované kontakty a asistované předávání dětí apod.),

- vnímají nedostatek krizových, dostupných, sociálních bytů, nedostatek cenově dostupného bydlení, nechtějí odcházet do azylových domů z obavy ze sociálního či společenského propadu, což vede k jejich pasivitě při řešení situace,
- popisují nepodporující, direktivní přístup ze strany OSPOD, což způsobuje jejich rezignaci na řešení situace, cítí se přetíženy povinnostmi zadanými OSPOD, především navštěvovat a využívat veškerá možná dostupná místa odborné pomoci najednou, bez citlivého odlišení naléhavosti, vnímají absenci podpory ohrožených nezletilých dětí ze strany OSPOD,
- setkávají se s nerespektováním zákona o obětech trestných činů ze strany Policie ČR i soudů, s vleklými jednáními v trestních řízeních,
- jsou v rámci vleklých opatrovnických řízení „tlačeny“ do mediace, případně cochemské praxe, což vede ke zvyšování jejich frustrace z průtahů a oddalování řešení situace, především pak ke znevěhodňování a bagatelizaci jejich statusu obětí,
- vnímají absenci odborných služeb, nedostupnost odborné péče psychiatrů a psychologů pro děti jako svědky či přímé oběti domácího násilí.

Pracovníci intervenčních center jsou schopni na základě dlouhodobé praxe v přímé práci s uživateli a současně úzké provázanosti s dalšími odbornými subjekty vyhodnotit některé další poznatky. Jedná se především o nárůst *případů post-separačního násilí*, kdy po ukončení společného soužití se násilná osoba i nadále snaží uplatňovat kontrolu nad ohroženou osobou (vyhrožování a pronásledování), které musí být v mnoha případech limitováno předběžným opatřením (dle zák. č. 135/2006 Sb., o zvláštních řízeních soudních), případně i opatřeními v trestněprávní rovině.

Nezřídkou se toto děje i po odpykání výkonu trestu násilné osoby. K pokračujícímu násilí velmi často dochází také formou nátlaku přes nezletilé děti, které se stávají zdrojem působení násilného rodiče na rodiče ohroženého, což bývá mnohdy kogentními subjekty zaměřováno za vzájemné konfliktní jednání rodičů. V posledních letech intervenční centra zaznamenávají zhoršení situace v souvislosti s přístupem pracovníků OSPOD, kdy *děti nejsou „vyhodnocovány“ jako ohrožené*, přestože žijí v domácnostech, kde dochází k domácímu násilí. Také v rámci práce s rodinou jsou v mnoha případech stále upřednostňována práva násilného rodiče před právy samotného dítěte. V rámci opatrovnických řízení jsou rodiny zasažené domácím násilím stále vedeny k mediacím, k párovým terapiím, příp. je s nimi pracováno v rámci Cochemského modelu, kdy ani jedna z metod není v případech domácího násilí efektivní.

Dlouhodobě přetrvává napříč celou ČR nedostatek kvalitních služeb, které poskytují *pomoc nezletilým dětem*, ať již krizovou, terapeutickou, příp. asistované kontakty. Dle evidence intervenčních center v ČR dochází k nárůstu případů násilí v *mezigeneračních soužitích*, kdy se dopouštějí násilného jednání nezletilé či čerstvě zletilé děti vůči svým rodičům, případně vnucí vůči seniorům. Ze strany násilných osob dochází daleko častěji k využívání *moderních technologií*, které jim umožňují kontrolu nad ohroženou osobou, příp. její pronásledování. Součástí teď již většiny násilných vztahů jsou *další rizikové faktory*, ať už na straně ohrožených nebo násilných osob, které zvyšují nebezpečí jednotlivých násilných incidentů, a také snižují schopnost ohrožené osoby situaci řešit (alkohol, drogy, psychopatologie, psychiatrické onemocnění apod.). Mapování situace v rodině, rozpoznání domácího násilí a stanovení návazných kroků je pro pracovníky intervenčních center mnohem náročnější, přibývá *náročných rozvodových situací*, a také případů, kdy

role násilné a ohrožené osoby se během společného soužití mění. Daleko více případů domácího násilí je ze strany orgánů činných v trestním řízení řešeno v rámci trestního řízení než v rovině přestupkového jednání, násilné incidenty jsou kvalifikovány jako trestný čin, nejčastěji jako týrání osoby ve společném obydlí, ublížení na zdraví, nebezpečné vyhrožování. Dojde-li následně k odsouzení pachatele za spáchané skutky, jde ve většině případů o podmíněčné odsouzení.

Pracovníci intervenčních center velmi dobře hodnotí spolupráci s Policií ČR, a to nejen na základě interdisciplinární spolupráce, ale především na základě zpětné vazby od uživatelů služby. Ze strany státního zastupitelství, příp. trestních soudů, dochází častěji k využívání možnosti vydat předběžné opatření (dle § 88b a násl. trestního řádu), např. jako alternativní možnost za vazebního stíhání násilné osoby. Také je kladen důraz na urychlení přípravného řízení a na provedení procesně použitelného výsledku oběti, a to co v nejkratší době.

Systém odborné pomoci osobám ohroženým domácím násilím je v ČR od roku 2007 nastaven velmi dobře. Intervenční centra tvoří celostátní síť krizové odborné pomoci pro ohrožené osoby, Policie ČR a další OČTŘ mají účinné nástroje, jak v případech domácího násilí zastavit pokračující násilí. Existuje síť navazujících služeb a organizací, které jsou připraveny obětem domácího násilí pomoci. V běhu času však lze přirozeně v tomto systému zaznamenat i „bílá místa“, jako například absenci potřebné adekvátní a dlouhodobé podpory osoby ohrožené v momentu, kdy se ocitá mimo rámec „domácího násilí“, kdy žije bez násilné osoby, tedy v bezpečí, ale často bez finančních zdrojů, dostupného bydlení, zpravidla s nezletilými dětmi, na mateřské dovolené apod. Také délka a průběh opatrovnických řízení v případech domácího násilí je velmi náročný, a to nejen pro ohroženou osobu, ale především pro nezletilé děti, kdy přirozeně, díky vztahové dynamice a často manipulacím násilné osoby není možná vzájemná dohoda. Praxe ukazuje, že v těchto případech není nijak výjimečná doba trvání řízení až dva roky.

Příště: *Aktéři pod lupou -- osoby ohrožené domácím násilím.*

Zdroje

Asociace pracovníků intervenčních center ČR. Mlčení bolí. Praha: Guideline, s.r.o., 2016.
TOPINKA, D. Domácí násilí z perspektivy aplikovaného výzkumu, základní fakta a výsledky. Ostrava: Sociofaktor, s.r.o., 2016.